

Валькована О.В.

ПОДІЛЬСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РАЙОН: КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ТЕРИТОРІЇ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ АПК

Економічне піднесення України значною мірою залежить від інтенсивності ринкових перетворень в агропромисловому секторі насамперед тих регіонів, у яких АПК є основою спеціалізації, пріоритетним напрямом економіки. Одним із таких регіонів є Подільський економічний район, до складу якого входять Вінницька, Тернопільська та Хмельницька області. Цей район займає 10,1% території держави, тут проживає 14,5% усього сільського населення України, в аграрне виробництво залучено 11,1% усіх сільськогосподарських угідь. Частка

регіону у виробництві валової продукції сільського господарства становить 12,8% (рослинництва – 12,6%, тваринництва – 13%). Подільський економічний район – один із головних постачальників сільськогосподарської продукції в країні. Тут виробляється 10,6% зерна, 30,4 – цукрових буряків, 16 – картоплі, 8,1 – овочів, 10,5 – плодів та ягід, 14,4 – м'яса, 14,7 – молока, 8% яєць загальнодержавних обсягів. В усіх категоріях господарств утримується 16% поголів'я великої рогатої худоби, 17,1 – свиней, 9,8% птиці [1].

Зважаючи на потужний аграрний

потенціал регіону, його велику міжрайонну функцію, детермінованість спеціалізації сільського господарства природно-географічними та соціально-економічними умовами, значну роль у підвищенні ефективності розвитку АПК мають відігравати наукові дослідження, зокрема із суспільно-географічних позицій. Це, насамперед, визначення конкурентних переваг регіону щодо розвитку сільського господарства, аналіз спеціалізації та територіальної організації АПК співвідносно з можливостями природно-ресурсного потенціалу, екологічним станом навколишнього середовища тощо. Такі дослідження спрямовані на обґрунтування основних напрямів найбільш раціонального використання конкурентних переваг території, ринкових перетворень сільського господарства Поділля, стимулювання високоефективного виробництва продовольчої продукції, підвищення її конкурентоспроможності. Під терміном “конкурентоспроможність” у суспільно-географічному контексті ми розуміємо здатність території (регіону) до виробництва сільськогосподарської продукції високої якості, значного рівня територіального зосередження, її реалізації на основі раціонального використання фундаментальних конкурентних переваг, насамперед, завдяки сприятливим природно-географічним та соціально-економічним чинникам порівняно з іншими регіонами. Головною метою при цьому є здійснення виробничих та споживчих функцій – задоволення попиту населення в продовольчій продукції, забезпечення сировиною переробної промисловості, підтримання продовольчої безпеки держави, активізація експортної діяльності. Таким чином конкурентоспроможність є наслідком залучення природно-ресурсного та агротехнічного потенціалу території і залежить від особливостей, тривалості та напрямів використання конкурентних

позицій регіону.

Існує кілька підходів до класифікації конкурентних переваг. Згідно з класичною економічною теорією необхідними для ефективного розвитку АПК, сучасною мовою прибуткового ведення бізнесу вважаються виробничі чинники: земля, робоча сила, природні ресурси та капітал. За нинішніх умов з розвитком високотехнологічних наукомістких галузей роль виробничих чинників не є винятковою, однак вони зберігають важливе значення у галузях, які суттєво залежать від природних ресурсів, у першу чергу у сільському господарстві.

На думку деяких авторів конкурентні переваги можуть зазнавати змін та регулюватися державою. За такого підходу, що дістав назву відтворювального, виділяється сім типів конкурентних переваг: адміністративні, фінансові, ресурсні, технологічні, інноваційні, глобальні, культурні [11]. Згідно з іншим підходом визначальними чинниками виробництва, на яких ґрунтуються конкурентні переваги, є природні, трудові, технологічні, інвестиційні ресурси, інфраструктура [10]. Окрім того значний вплив на розвиток АПК на сучасному етапі мають умови, характер та рівень попиту на продукцію сільського господарства; наявність та ступінь розвитку додаткових та обслуговуючих галузей; стратегія фірм, їх структура та суперництво. Це по суті умови, що впливають на виробничу діяльність та характер конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Таким чином, не стільки самі чинники визначають ступінь конкурентних переваг, а те, де і наскільки продуктивно та ефективно вони використовуються.

Конкурентні позиції Подільського економічного району серед інших економічних районів України в аграрній сфері визначено на основі порівняльного аналізу кількісних параметрів, що характеризують різноманітні природні та

соціально-економічні чинники. Для попередньої оцінки рівня конкурентних переваг використано систему одиничних, групових та інтегрованих показників [2]. Одиничні показники – первинні натуральні значення чинників, групові – зведені показники, які поєднують одиничні й відображають рівень конкурентних переваг за певними групами параметрів. Оскільки кожна група параметрів об'єднує показники, які важко зіставити, було застосовано метод бальної оцінки [4,8]. Для кожного показника визначено максимальне та мінімальне його значення, різниця між ними розбивається на 10 кратних інтервалів, кожному з яких відповідає бал від 1 до 10.

Загальний бал кожної групи параметрів визначено як середнє арифметичне конкретних показників за такою формулою:

$$3B_j = \frac{\sum_{i=1}^n S_{ij}}{n}, (1.1)$$

де $3B_j$ – загальний бал за групою показників території j ;
 S_{ij} – бал, присвоєний показнику i території j ;
 n – кількість показників.

Інтегральний індекс територій-конкурентів визначено за формулою:

$$II_j = \frac{\sum 3B_j}{n}, (1.2)$$

де $\sum 3B_j$ – сума балів кожної з груп параметрів території j ;
 n – кількість груп параметрів.

Чим ближчий інтегральний індекс до 10, тим вищий ранг i , відповідно, більші конкурентні переваги території. Результати обчислень загального балу кожної з проаналізованих груп параметрів економічних районів, їх інтегральні індекси та ранги відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Ранжування економічних районів України за основними групами параметрів конкурентних переваг (в балах)*

Економічний район	Групи параметрів					Інтегральний індекс	Ранг
	земельні ресурси	трудові ресурси	техніко-економічні	інфра-структурні	інвестиційно-інноваційні		
Донецький	2,7	3,6	3,1	4,0	6,3	4,0	8
Придніпров-ський	5,3	5,4	6,3	4,5	8,0	5,9	3
Північно-східний	6,9	5,6	6,5	8,0	5,0	6,4	2
Центрально-український	9,3	4,8	6,0	3,5	3,0	5,3	5
Столичний	5,9	4,5	5,9	4,8	6,5	5,5	4
Західно-поліський	3,7	6,6	6,5	5,0	3,8	5,1	6
Подільський	9,4	6,8	7,3	6,5	4,8	6,9	1
Причорномор-ський	6,0	6,1	4,1	1,8	5,8	4,8	7
Карпатський	2,7	4,6	4,0	5,5	2,0	3,8	9

*Розраховано за [1,3,5]

Переваги Подільського економічного району у територіальному поділі праці

щодо розвитку АПК, як показує таблиця 1, визначаються насамперед земельними ресурсами. Вони оцінюються в цьому регіоні порівняно з іншими регіонами України найвищим показником – 9,4 бали. Одним із суттєвих чинників, що значно впливає на конкурентоспроможність сільського господарства Подільського економічного району, є трудові ресурси. Маються на увазі, насамперед, трудові навички населення, його традиційний досвід у виробництві певних сільськогосподарських культур. У цьому районі дещо сприятливіша ситуація із трудовими ресурсами. Про це свідчить найвищий загальний бал у даній групі параметрів, що становить 6,8 (див. табл.1). Забезпеченість матеріально-технічними ресурсами впливає на ефективність агропромислового виробництва, товарність продукції, дає змогу прогнозувати розвиток сільського господарства, віднаходити резерви підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції регіону. Наведені показники включають як вихідні параметри, необхідні для виробництва аграрної продукції (наявність основних виробничих фондів, внесення мінеральних добрив), так і результативні, що характеризують наслідки виробничої діяльності (прибуток, фондівіддачу, трудо- та матеріаломісткість тощо). Подільський економічний район має відносно високий рівень конкурентних переваг за техніко-економічними показниками. Загальний бал за цією групою параметрів становить 7,3 (див. табл.1).

Таким чином значні конкурентні переваги Подільського економічного району, виражені через такі детермінанти, як земля, трудові ресурси, техніко-економічні параметри, зумовлюють ефективний розвиток агропромислового виробництва, його значне територіальне зосередження, вагому роль у міжрегіональному поділі праці,

активізацію експортної діяльності.

З розвитком виробництва та технічним прогресом конкурентоспроможність АПК значною мірою залежить від факторів вищого рівня, які іноді називають розвинутими. Це сучасна інфраструктура, науковий потенціал, рівень освіти тощо [10]. Названі фактори зумовлюють конкурентні переваги вищого порядку, стійкіші та триваліші. Із врахуванням цих чинників було визначено конкурентні переваги Подільського регіону за такими групами показників, як інфраструктура (у т. ч. транспортна) та інвестиційно-інноваційна діяльність.

Поділля з традиційно розвинутим аграрним сектором відносно краще, ніж інші райони забезпечено транспортними засобами, інфраструктурними формуваннями з обслуговування аграрних ринків: товарними біржами, заготівельними пунктами, оптовими ринками, кредитними спілками.

Зважаючи на вагомі конкурентні переваги Подільського економічного району та його потужний природно-ресурсний та виробничий потенціал велике значення для ефективного розвитку АПК має фінансова підтримка, залучення інвестицій як з боку самих виробників, так і держави. Інвестиції у аграрне виробництво та промислову переробку сільськогосподарської продукції мають бути пріоритетними. Вони дають змогу залучити новітні технології, застосовувати нові форми організації виробництва, маркетингу, вирішувати екологічні проблеми у сільському господарстві [7]. Слід зазначити, що АПК Подільського економічного району, незважаючи на великі потреби, має явно недостатнє фінансування та відчуває значний дефіцит інвестицій в основний капітал та прямих іноземних інвестицій. Так, обсяги інвестицій в основний капітал виробничого призначення у період з 1991 по 2000 рр. скоротились у 21,2 разу. Питома вага прямих іноземних інвестицій у сільське господарство регіону у 2000 р.

складала лише 4,2% від їх загальних обсягів і за цим показником Подільський район перебуває на одному з останніх місць у державі [1].

У розвитку агропромислового виробництва, підвищенні ефективності та конкурентоспроможності продукції важливе місце належить інноваціям, формуванню та функціонуванню ринку науково-технічної продукції. Подільський регіон поки що не володіє достатнім науковим та кадровим потенціалом для застосування досягнень науково-технічного прогресу. Зменшується кількість агроформувань, які здійснюють експериментальне впровадження та освоєння інновацій. Позитивною є тенденція зростання обсягів залучених позабюджетних коштів на інноваційні потреби (з 407 тис. грн. у 2000 р. до 526 тис. грн. у 2001 р.). Однак підтримка та фінансування ринку науково-технічної продукції в аграрній сфері регіону, зважаючи на її пріоритетність, має здійснюватися передовсім державними установами із паралельним залученням інших джерел.

Оцінюючи загалом конкурентні переваги Подільського економічного району як одні із найвищих в Україні за сукупністю визначальних параметрів (земельних, працересурсних, техніко-економічних), слід зазначити, що є ряд чинників, які справляють негативний, подекуди лімітуючий вплив на розвиток АПК. Це передовсім пов'язано з несприятливою екологічною ситуацією в регіоні, перехідним етапом у становленні багатоукладності у сільському господарстві, не завжди ефективним господарюванням, проблемами меліорації земель, демографічною ситуацією, формуванням ринку праці тощо.

Значна господарська освоєність земельних ресурсів, велика розораність сільськогосподарських угідь призвела до поширення процесів водної та вітрової ерозії. Територія Подільського району зазнала радіаційного впливу внаслідок

аварії на ЧАЕС. Зокрема його північна та центральна частини і особливо південна, найбільш освоєна та розвинута, забруднені цезієм-137.

Зміна форм власності на землю призвела до її перерозподілу між державною та приватною сферами. У результаті передачі землі у власність громадянам зменшується площа сільськогосподарських угідь та ріллі, значна їх частина використовується для несільськогосподарських потреб, зокрема будівництва. У той же час для регіону велике значення має виведення земель із інтенсивного господарського обігу, їх залуження, створення пасовищ.

Перерозподіл виробництва між господарствами різних категорій призводить до збільшення навантаження в компактних ареалах, в багатьох господарствах, як особистих підсобних, так і сільськогосподарських підприємствах переважають примітивні технології виробництва продукції рослинництва та тваринництва, обмежені можливості використання потужної сільськогосподарської техніки при обробці землі та утриманні худоби. Інколи переважає спеціалізація на монокультурі, часто порушується технологія їх використання добрив та засобів захисту рослин [9].

У регіоні скорочується площа зрошувальних та осушуваних земель у зв'язку зі згортанням обсягів ремонтних робіт на гідротехнічних спорудах, зменшенням кількості дощувальної та меліоративної техніки. Загострилися також проблеми, пов'язані з хімічною меліорацією земель. Зменшилося використання мінеральних добрив. Так, у 2001 р. азотних добрив було внесено у 3,2 разу менше, ніж у 1990 р., фосфорних – у 10,2 разу, калійних – у 18 разів менше. Різке скорочення обсягів хімічної меліорації призвело до негативних економічних та екологічних наслідків – збільшення площі кислих ґрунтів, що у подальшому унеможливорює вирощування

сільськогосподарських культур, чутливих до кислої реакції ґрунтів, насамперед, цукрових буряків, озимої пшениці, ячменю, багаторічних трав тощо. Усе це знижує рівень агротехнічного потенціалу виробництва, зменшує його ефективність, погіршує якість продукції.

Негативні демографічні процеси в регіоні набули загрозливих масштабів, значно знижують його конкурентні переваги. У період з 1990 по 2001 рр. чисельність сільського населення регіону зменшилась на 13,1%. Природне скорочення становить 11,3‰ (в Україні – 9,7), відбувається значне постаріння населення. У регіоні спостерігається значне демографічне навантаження: на 1000 чоловік працездатного віку припадає 1129 непрацюючих. Упродовж 1996-2001рр. основна частина демографічного навантаження (58,4%) селян працездатного віку формувалася за рахунок осіб старших працездатного віку і лише 36,7% за рахунок дітей. Із загальної кількості сільського населення частка осіб працездатного віку становить 47%, у той час як в Україні загалом 51% [1,3].

Трудові ресурси села використовуються нерационально, існують проблеми із зайнятістю, відбувається перерозподіл працюючих між господарствами різних форм власності, збільшується частка зайнятого населення у приватному секторі, хоча це зрештою приводить до погіршення виробничого потенціалу та зниження товарності продукції.

Показники безробіття у регіоні дещо менші, ніж у державі в цілому (6,6% проти 6,8%). Проте реальний рівень безробіття в областях Поділля суттєво відрізняється: у Вінницькій він становить лише 2,4%, у той час як у Хмельницькій – 7,2%, у Тернопільській – 10,3%. Це зумовлює скорочення обсягів виробництва, втрату кваліфікації, руйнування професійного потенціалу, набутого за довгі роки. Ці процеси спричиняють абсолютне та відносне скорочення чисельності зайнятих,

зростання кількості працюючих у приватному неформальному секторі, мотивами якого є в основному пошук шляхів подолання безробіття, а не створення альтернативних ефективних виробництв сільськогосподарської продукції [1].

У сільському господарстві регіону зберігається значна енерго-, фондо- та матеріаломісткість виробництва. Щорічно зменшуються обсяги основних засобів, знос яких у 10-15 разів перевищує їх оновлення. На селі інтенсивно відбувається процес деіндустріалізації виробництва.

Фінансова підтримка аграрного сектору – одна з необхідних та першочергових умов його ефективного функціонування. Обсяги інвестицій в АПК Подільського економічного району за рахунок всіх джерел фінансування не забезпечують навіть простого відтворення основних засобів. Хоча помітний процес зміни структури джерел фінансування: скорочується частка держави, а інших джерел фінансування зростає. Прямі іноземні інвестиції залишаються незначними, спрямовані вони переважно у харчову промисловість та переробку сільськогосподарської продукції. Власне сільське господарство майже не приваблює іноземних інвесторів.

Перспективними напрямками подальшого розвитку АПК Подільського економічного району є інтенсифікація господарської діяльності, збереження традиційної спеціалізації, яка визначає місце регіону у міжрегіональному поділі праці, запровадження мотиваційного механізму ефективного використання виробничого потенціалу та ресурсозбереження, нарощування експортного потенціалу. Важливо сформулювати в районі ринок робочої сили за рахунок розвитку підприємництва, малого та середнього бізнесу у сфері АПК, рационально використовувати робочу силу у сільському господарстві, враховуючи регіональні особливості його розвитку.

В аграрному секторі регіону необхідно проводити обґрунтовану державну технічну політику, яка б забезпечила конкурентоспроможний рівень виробництва в галузі сільськогосподарського машинобудування, сприяла розвитку ринкових форм матеріально-технічного забезпечення, технічного та машинно-технологічного обслуговування.

В умовах ринкової трансформації аграрного сектору економіки Поділля першочергового значення для виробництва конкурентоспроможної продукції набуває залучення інвестицій в АПК. Інвестиційна проблема в сільському господарстві, незважаючи на її масштабність, має бути вирішена шляхом визначення пріоритетів у галузі, а саме підтримкою селекції у насінництві та тваринництві; захистом навколишнього середовища; розвитком соціальної сфери села, мережі сільських доріг; використанням індустріальних технологій у сільському господарстві та переробній промисловості; оволодінням науковими знаннями та застосуванням високих наукоємних технологій [7].

Світовий та вітчизняний досвід переконують, що стабільний та

динамічний розвиток аграрної економіки забезпечується на основі науково-технічного прогресу. На сучасному етапі реформування АПК Поділля науково-технічний прогрес має здійснюватися шляхом впровадження досягнень науки і техніки в аграрне виробництво з метою удосконалення й ефективного використання земельних ресурсів, виробничих засобів та праці [6].

В умовах подальшої інтенсифікації АПК вагоме значення має забезпечення екологічно збалансованого виробництва сільськогосподарської продукції. Економічний потенціал важливо нарощувати за рахунок дотримання екологічних норм і правил. Основними складовими екологізації аграрного виробництва регіону є запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, альтернативних систем землеробства, раціональне використання органічних та мінеральних добрив, підвищення родючості ґрунтів з урахуванням асиміляційних можливостей агроландшафтів; поступове відновлення меліоративних систем, забезпечення їх ощадливого використання і підвищення економічної віддачі.

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5) / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/ Редкол.:...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864с.
3. Населення і трудові ресурси села: Навч. посіб. / За ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 277с.
4. Радкевич Н.В. Оцінка конкурентного потенціалу підприємства // Аграрний вісник Причорномор’я: 36. наук. праць. Економічні науки. – Випуск № 6 (13). – Одеса, 2001. – С. 65 - 67.
5. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 240с.
6. Саблук П.Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у трьох томах. Т. 2 . Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 484с.
7. Сидорчук О. Деякі аспекти інвестування аграрного сектору економіки // Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 черв. 2001р.) / Міжвідом. коміс. з питань фін. безпеки і оборони України. – К.: [НІПМБ], 2001. – С. 138 - 143.
8. Страчкова Н.В. Автономна республіка Крим на ринку рекреаційних послуг (суспільно-географічна оцінка конкурентних позицій): Дис. ... канд. геогр. наук. – Київ, 2002. – 271с.
9. Ключев Н.Н. Эколого-географические последствия реформирования России (1990-е годы) // Известия Российской академии наук. Серия географическая. – №4 (июль-август). – 2000. – С. 7 - 18.
10. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ./ Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896с.
11. Рожков К.Л. Страновая и территориальная логистика. – М., 2000. – С.14.

Ukraine's economic regions range has been realized according to social-economic and natural-geographical indexes. The place of Podillya economic region in the agrarian sector of Ukrainian economy and among another regions has

been defined. The competitive positions and advantages has been considered. The main directions of increase efficiency agricultural complex Podillya region has been outlined.